

İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak "Mem"ler

Yiğit Cem ESKİCİOĞLU*

Öz

Bu çalışmada çevrim içi nefretin en çok görüldüğü alanların başında gelen İslamofobik nefret söyleminin, uzun bir süredir dijital dünyadaki mizahı domine etmekte olan, Türkiye’de yaygın adıyla ‘caps’ olarak kullanılan ‘internet mem’leri aracılığıyla hangi türlerde gerçekleştiği ve Müslümanların, İslamofobik memlerdeki temsili ele alınmıştır. Nitel bir araştırma yöntemi olan tematik analiz yöntemiyle İslamofobik memler, tema ve alt temalara ayrılmış ve memler üzerinden İslamofobik nefret söyleminin çevrim içi mecradaki temsilinin doğası keşfedilmeye çalışılmıştır. İslamofobik içeriklerden oluşturulan veri setinden elde edilen çıktılara göre öncelikle ofansif metin ve zararsız görsel içeren memler, zararsız metin ve ofansif görsel içeren memler ve hem ofansif metin hem de ofansif görsel içeren memler olmak üzere içeriklerin bir kategorisi oluşturulmuş ve veri setindeki memlerin kodlanmasının ardından ortaya ‘Şiddet’, ‘Cinsiyetçilik’, ‘Tek Tipleştirme’ ve ‘İnsan dışlaştırma’dan oluşan ana temalar çıkartılmıştır. Medya ve aşırı sağ tarafından ‘Terör’ ve ‘Şiddet’ üzerinden Müslümanlara kalıp yargılar biçilmesi yeni bir olgu değildir. Ancak ofansif ve kara mizah öğeleri barındıran memlerin, Müslümanları insan dışlaştıran yaklaşımları İslamofobinin boyutunun herhangi bir nefret dolu davranışı engelleme mekanizmasının olmadığı bir ortamda nerelere varabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Çevrim İçi Nefret Söylemi, Memler, Tematik Analiz, Müslümanların İslamofobik Temsili

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, yigiteskicioglu@sakarya.edu.tr

Eskicioğlu, Y. C. (2022). İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak ‘Mem’ler. TRT Akademi, 7 (15), 704-733. DOI: 10.37679/trta.1101280

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 10.04.2022

Revizyon Tarihi: 25.05.2022

Kabul Tarihi: 30.05.2022

ORCID ID: 0000-0002-4587-9544 DOI: 10.37679/trta.1101280

"Memes" as an Islamophobic Hate Speech Tool

Yiğit Cem ESKİCİOĞLU

Abstract

This study examines online Islamophobic hate speech through 'internet memes', commonly known as 'caps' in Turkey, and the representation of Muslims in Islamophobic memes. Islamophobic memes were divided into themes and sub-themes through thematic analysis, which is a qualitative research method. Thus, the nature of the online representation of Islamophobic hate speech through memes has been tried to be explored. First, a category of content was created: memes with offensive text and harmless images, memes with harmless text and offensive images, and memes with both offensive text and offensive images, and secondly, by coding the content in the dataset, the themes of 'Violence,' 'Sexism,' 'Stereotyping,' and 'Dehumanization' were reached. These categorizations and themes were created according to the output obtained from the data. It is not a new phenomenon that the media and the far-right cast stereotypes on Muslims through 'Terror' and 'Violence'. However, the dehumanizing approaches of Muslims by memes with offensive and dark humor show how far the dimension of Islamophobia can go in an environment where there is no mechanism to prevent any hateful behavior.

Keywords: Islamophobia, Online Hate Speech, Memes, Thematic Analysis, Islamophobic Representation of Muslims

Research Paper

Received: 10.04.2022

Revised: 25.05.2022

Accepted: 30.05.2022

1. Giriş

Nefret söylemi, üzerinde tam olarak uzlaşılmış bir tanımı olmamakla birlikte genel olarak bir kişi veya gruba yönelik ırk, din, dil, cinsiyet ve cinsel yönelime dayalı olarak nefret ifade eden ya da bu gruplara yönelik şiddeti teşvik eden ifadelerin bütünü olarak ele alınmaktadır. Nefret söylemi içerisinde pek çok farklı durumu ve davranışı kapsamaktadır. Bununla birlikte, nefret söyleminin en belirgin olduğu noktaların başında; 'ırkçı nefretin yani gruplara yönelik nefretin belirli bir ırka ait olmaları nedeniyle kışkırtılması'; 'dinsel nedenlere dayalı olarak farklı dinlere inanlara yönelik nefretin kışkırtılması' veya 'bir dine inananlar ile inanmayanların arasındaki ayrıma yönelik nefretin kışkırtılması' ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin altını çizdiği şekilde 'saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezlik ekseninde hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret türlerinin kışkırtılması' gelmektedir (Weber, 2009, s. 4). Dolayısıyla nefret söylemi denen mefhum, ırkçılığı, yabancı düşmanlığı, farklı inançlara sahip topluluklara, azınlıklara ve göçmen kökenlilere yönelik milliyetçilik, ulusalcılık veyahut etnik merkezlik ekseninde hoşgörüsüzlüğe yaslanarak bir şekilde nefreti yayan, kışkırtan, gelişimini ve evrilmesini sağlayarak bu durumu meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsamaktadır (Weber, 2009, s. 3). Smolla (1990, s. 195) nefret söylemini, ırk, din, etnik kimlik ve cinsel yönelimi hedef alarak sözlü saldırı amaçlı veya ortaya çıkabilecek saldırılara teşvik amaçlı kullanıldığı şeklinde tanımlamaktadır. Nefret söylemi, toplum içerisinde din, dil, ırk ya da cinsel yönelim başta olmak üzere çoğunluğu oluşturan kesimden farklılaşan gruplara yönelik saygı ve hoşgörünün azaltılması ve bu sayede söylemi meydana getiren grubun yeni bir kimlik değeri oluşturmaya yol açmaktadır (Bilge, 2014, s. 5). Nefret söylemi bu yönüyle ırkçı, yabancı düşmanı, cinsiyete dayalı ve dini saikle işlenen nefret suçlarına giden yolun basamaklarını döşemektedir (Alğan, 2012, s. 151). Dolayısıyla, nefret söylemine yaslanarak ortaya çıkan nefret suçları da demokratik ve çoğulcu toplumların temeli ve yapısı yönünden tehdit oluşturmakta (Ataman, 2012, s. 75) ve toplumda var olan 'biz' ve 'öteki' ayrımını körüklemektedir. Nefret söyleminin STK'ların, hukukçuların, gazetecilerin veya sosyal bilimcilerin çabalarıyla günümüzde fark edilebilirliğinin artmış olması onun yeni bir fenomen olduğu anlamına gelmemektedir. Tarihsel süreçte var olan 'biz' ve 'öteki' ayrımının temelinde, bir topluluğa duyulan aidiyet hissinin yattığı ve bireylerin kendi toplulukları dışındaki grupların kimliğiyle kendi kimliklerini karşılaştırması ve kendi farklı yönleri üzerinden diğerlerini 'öteki' olarak görmesi gelmektedir. (Barth, 2000). Bu bağlamda topluluklar kendilerinden farklı gördükleri gruplara yönelik Anderson'un (1983) belirttiği şekilde kendi 'hayali cemaatlerini' öne çıkararak kimlik ve kültür unsurları üzerinden 'öteki'ne karşı bir sindirme stratejisi izlemektedir. Antik çağlardan itibaren insanların birbirlerini dış görünüşleri,

renkleri, milliyetleri, dilleri veya dinlerinden ötürü yaraladıkları veya öldürdükleri görülmektedir (Streissguth, 2009, s. 3'ten akt. Ersoy, 2018, s. 112). Bu durumu tarihsel süreçte Avrupa üzerinden ele aldığımızda bir topluluğa veya gruba yönelik kolektif ötekileştirmelerin öncelikle Yahudi, Roman ve gezgin topluluklara (Taylor, 2014), ardından Müslümanlara (Buehler, 2011) ve siyahilere (Eliav-Feldon, Isaac ve Ziegler, 2009) yönelik gerçekleştiği görülmektedir. Bu yönüyle Batı'da ötekine yönelik bakış açısının ve İslamofobinin tarihsel temellere dayandığı ifade edilebilir (Yüksel, 2014). Günümüzde de antisemitizm, antizigonizm, İslamofobi, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık açık ve örtük biçimlerde hâlâ sürdürülmektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından yükselişe geçen İslamofobi, 2008 Ekonomik Krizi, DAES'in ortaya çıkması ve meydana gelen Paris, Londra ve Brüksel saldırıları gibi terör olayları, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde yaşanan iç savaşların ardından Avrupa ülkelerine yönelik gerçekleşen mülteci akını ile birlikte aşırı sağ söylemlerin İslamofobik ideolojiyi yaymalarına olanak tanımıştır. Bu bağlamda aşırı sağ aktörler İslamofobiyi seçmenleri hareket geçirmek için kullanışlı bir araç hâline getirmektedir (Hafez, 2014). Nitekim AB tarafından üye ülkelerin vatandaşlarının endişelerinin yer aldığı Eurobarometre anketinin verileri incelendiğinde AB vatandaşlarının en çok endişe duyduğu alanların başında 2014 yılına kadar ekonomi, işsizlik, kamu finansmanları gibi konular gelirken bu tarihten itibaren göç ve terör konuları AB vatandaşlarının ana endişelerinin listesinde üst sıralarda yer almaktadır (Standard Eurobarometer 92. 2019).

20. yüzyılda iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ve göç akışlarının artmasıyla birlikte pek çok insan zorunlu veya gönüllü göçler vasıtasıyla yer değiştirmektedir. Bu durum sonucunda farklı dillere, inançlara ve kültürlere sahip topluluklar daha fazla bir arada yaşamaya başlamıştır. Ayrıca yaşanan bu akışkan ve dinamik küresel gelişmelerin yanı sıra kendilerini çoğunluktan farklı olarak hissedilen azınlık toplulukların tanınma talepleri ortaya çıkmaktadır (Bhahba, 2014). Toplumlardaki karışımların ve etnik, dini, mezhep ve cinsiyet kimliği farklılıklarının gözle görülür hâle gelmesi sonucunda toplumların barış içinde yaşamaları için öncelikle bu farklılıkların tanınması ve farklı kesimlere saygı duyulması ihtiyacı doğmaktadır. Kamusal alanda azınlıkta olan çeşitli kimliklere yönelik hakaret ve hedef gösterme gibi davranışlar hem bu grupların topluma olan güven ve bağlılığını zedelemekte hem de nefret söylemi boyutundan nefret suçlarına geçiş yaparak toplumsal barışı baltalamaktadır (Aydos ve Aydos, 2019, s. 4).

Gelişen teknolojiyle birlikte nefret söyleminin en sık görüldüğü mecraların başında çevrim içi ortam gelmektedir. Avusturya'da gerçekleşen ırkçı saldırıları kayıt altına alan ve raporlayan İrkçilik Karşıtı Çalışma ve Sivil Tepki (ZARA) sivil toplum

kuruluşunun raporuna göre Avusturya’da 2021 yılında 1977 ırkçı saldırı meydana gelirken, bu saldırıların %56’sı çevrim içi platformlarda gerçekleşmiştir (Zara Rasisismus Report, 2021). Almanya’da 2017 yılında 7 bin 913 tane raporlanmış nefret suçu kayda geçerken bunlardan 2 bin 770’i nefret söylemi olarak çevrim içi ortamda meydana gelmiştir (Tauscher, 2021, s. 383). Keza Almanya’da artan vakaların ardından 2021 yılında yürürlüğe giren yasayla birlikte internet üzerinden nefret suçu işlenmesine ilişkin hapis cezası getirilmiştir (Karadağ, 2021). Birleşik Krallık ve ABD’deki çevrim içi nefreti araştıran ve 2019 ile 2021 yılları arasında 263 milyon içeriği analiz eden yardım kuruluşu Ditch the Label’in çalışmasına göre insanların kapalı kaldığı ve internet kullanımının arttığı kovid-19 döneminde çevrim içi nefret %20 oranında artışa geçmiştir (InformedOpinions, 2021). ABD’de 2020 yılında 1974 kişiyle gerçekleştirilen anket çalışmasını içeren bir diğer araştırmaya göre çevrim içi nefret ve tacize uğrayanların %36’sı internet kullanımını durdurmuş, azaltmış ya da internetteki aktivitelerini değiştirmişken %25’lik bir kesim uyku ve konsantrasyon problemleri ile endişe hâli yaşamıştır. Nefret söylemine uğrayanların arasından sadece %5’lik kesimi yasal mercilere başvuruda bulunmuş ve %2’lik bir kesim ise dava açmak için avukatlarla temasa geçtiğini belirtmiştir (Statista, 2021).

Popüler sosyal medya uygulamalarının başında gelen Facebook’ta nefret söylemi içeren içerik sayısının 2021 yılının ikinci çeyreğinde 31 milyondan fazla olduğu ve bu sayının 2021 yılının son çeyreğinde 17,4 milyona indirildiği görülmektedir (Statista, 2021). Yine en çok ziyaret edilen platformlardan biri olan Twitter, 2020 yılının ikinci yarısında önceki altı aylık döneme göre %70’lik bir artışla 1 milyon 126 bin 990 farklı kullanıcı hesabının “nefret dolu davranış politikasını” ihlal ettiğini bildirmiştir (Wagner, 2021). Ayrıca 2021 yılının ilk yarısında, çok sayıda ülkenin devlet kurumları ve mahkemelerinin Twitter’a toplam 43 bin 387 içerik kaldırma talebi gönderdiği belirtilmektedir (Statista, 2022). Tüm bunların sonucunda Twitter, kullanıcıların zararlı veya küfürlü tweetler gönderen hesapları geçici olarak engellemesine olanak tanıyan güvenlik modu özelliğini genişleteceğini açıklamıştır (Wakefield, 2022). Almanya, 2017 yılında Alman Ağ Yapıtım Yasası (NetzDG) aracılığıyla iki milyondan fazla kullanıcı sayısına sahip sosyal medya platformlarını başta nefret söylemi olmak üzere yasa dışı içeriği denetlemek ve kaldırmak için şeffaf bir prosedür uygulamasını gerektiren yasa devreye sokmuştur. 2020 yılında yasa, sosyal medya platformlarında tespit edilen yasa dışı içeriklerin Federal Kriminal Polis Ofisine iletilmesini zorunlu kılacak şekilde revize edilmiştir (UNESCO, 2021, s. 4).

Tüm bu önlemlere rağmen çevrim içi nefret günden güne yayılmakta ve insanlar din, dil, ırk, etnik kimlik, cinsiyet ve cinsel yönelimlerine göre çevrim içi şiddete maruz kalmaktadır. Nefret söyleminin engellenmesi açısından devletlere, STK'lara ve sosyal medya platformlarına daha çok iş düşmektedir. Bu çalışmada çevrim içi nefretin en çok görüldüğü alanlardan biri olan İslamofobik nefret söyleminin, görsel ve metinlerin bir arada kullanıldığı günümüz internet fenomenlerinin başında gelen memler aracılığıyla hangi türlerde gerçekleştiği ve Müslümanların memlerdeki temsili ele alınmıştır. Tematik analiz yöntemiyle İslamofobik memler, tema ve alt temalara ayrılmış ve memler üzerinden İslamofobik nefret söyleminin çevrim içi dünyada yayılmasının doğası keşfedilmeye çalışılmıştır.

2. Çevrim İçi İslamofobik Nefret Söylemi

İnternet ortamının sağladığı anonimlik ve bilgilerin aktarılma hızı, kanun uygulama alanlarının ötesine geçerek taciz, nefret ve aşağılama ifadelerini kullanmayı zahmetsiz bir hâle getirmektedir (Banks, 2010, s. 233). Aynı zamanda çevrim içi sohbetlerde veya gruplarda gelişen spontane olaylar neticesinde sadece anonimlik ve erişim kolaylığı değil ayrıca "anlık" olma durumu çevrim içi nefret söylemini ön plana çıkarmaktadır (Brown, 2017). Çevrimdışı ortama göre çok daha hızlı ve organize şekilde bir şahsa veya topluluğa yönelik gerçekleştirilebilen çevrim içi nefret söylemi, böylece toplumlarda bilhassa azınlıkları oluşturan kesimlere yönelik hakaretleri, aşağılamaları ve nefreti normalleştirmekte ve çevrimdışı ortamda gerçekleşen nefret suçlarına ve şiddete zemin hazırlamakta ayrıca çevrimdışı dünyadaki nefreti çevrim içi dünyaya yansıtmaktadır. (Mondal vd. 2018, s. 18-19).

Çevrim içi ortamda nefret söylemi türleri genel olarak dört alt başlık kategorisinde değerlendirilirken bu başlıkları; dini nefret söylemi, ırkçı nefret söylemi, politik nefret ve cinsiyete dayalı nefret söylemi oluşturmaktadır (Castaño-Pulgarín vd. 2021). İnternet aracılığıyla dini aidiyet temelinde insanlara karşı nefreti ve şiddeti teşvik etmek olarak tanımlanan dini nefret söylemleri (Albadi vd. 2018) açısından İslam dini ve mensupları en çok nefret söylemine maruz kalan din ve topluluklar arasında gösterilmektedir (Horsti, 2017). Nefret söylemi kavramının muğlak oluşu aşırı sağ aktörler tarafından sıkça suiistimal edilmekte ve stratejik bir saldırı aracı olarak kullanılmaktadır (Wodak, 2015). İslamofobik nefret söyleminin önde gelen tedarikçisi olan aşırı sağ aktörler bilhassa sosyal medya uygulamaları üzerinden nefret söylemi barındıran içeriklerini önce kendi grupları arasında daha sonra sosyal medya geneline yaymaktadır (Vidgen v.d, 2021, s.1). Nefret söylemi, yarattığı sosyalleşme ve 'biz' olgusunu ön plana çıkartarak farklı grupların ötekileştirilmesi üzerinden belli topluluklara yeni üyeler kazandırmak

için de kullanılmaktadır (Perry, 2001). Bu durumu aşırı sağ gruplar çevrim içi ortamda öteki olarak gördükleri Müslümanlara yönelik nefret söylemini yayarak gerçekleştirmektedir. Örneğin; 2016 yılındaki Brüksel terör saldırısının ardından sosyal medyada kısa sürede trend topic olan #stopIslam içeren tweetler arasında en çok paylaşılan 150 tweetin yalnızca 110 aşırı sağ kullanıcı tarafından oluşturulduğu tespit edilmiştir (Poole vd. 2020, s. 1422). Yine Almanya'da Facebook üzerinden gerçekleşen tüm nefret suçlarının %5'lik bir kullanıcı kesimi tarafından oluşturulduğu ve bu kişilerin aynı zamanda aşırı sağcı bir siyasi parti olan Alternatif für Deutschland (AfD) ve İslamofobik ve göçmen düşmanı eylemleri ile tanınan Kimlikçiler Hareketi (Identitäre Bewegung) ile bağlantılarının olduğu görülmektedir (Kreißel, 2018, s. 12). Bu durum nefret söylemi içeren tweetlerin, aşırı sağ grupların kendi aralarında kısa sürede organize olarak hızlı bir şekilde sosyal medyada dağıtıldığını göstermektedir. Müslümanların çevrim içi nefret söylemine uğramasında bilhassa hashtaglar üzerinden bir araya gelen gruplar (bkz. Twitter mecrasında #jihad, #İslamban veya #stopIslam üzerinden) Müslümanları terör ve şiddetle bağdaştırıcı şekilde tasvir etmektedir. Aguilera-Carnenero ve Azeez'in çalışmasında #Jihad içeren tweetler üzerinden Müslümanlar, terörizmi ve Batı'ya yönelik saldırıları güçlü bir şekilde destekleyen, azınlıklara, diğer inançlara, kadınlara ve LGBT gibi gruplara yönelik şiddete eğilimli olarak yansıtılmaları gösterilmektedir (2016, s. 30). Froio (2018, s. 705) çalışmasında aşırı sağa Fransa genelinde yaklaşırken çevrim içi ortamdaki aşırı sağ grupların, ideolojik nativizm üzerinden birlikte hareket ederek iş birliğine gitmekten çok bir ortak düşmana yani İslam'a karşı birlikte hareket etme motivasyonu ile bir arada bulduklarını ifade etmektedir. Bu durum, bir nevi İslam düşmanlığının çevrim içi ortamda aşırı sağ grupları bir arada tuttuğunu göstermektedir.

Bu çalışma ise İslamofobik nefret söyleminin salt aşırı sağ aktörler tarafından değil aynı zamanda herkesin kolayca ulaşabildiği internet memleri aracılığıyla nasıldan yeniden üretildiğine yoğunlaşacaktır. İslamofobik nefret söylemi genel olarak İslam'a, peygamberlere, Kura'n'a ve Müslümanlara yönelik doğrudan saldırılar olarak karşımıza çıkabileceği gibi Müslümanları tek tipleştiren ve dolaylı yollardan Müslümanlara ve İslam'a yönelik sözde mizah ve ironi adı altında gerçekleşen saldırıları da içermektedir. İslamofobiyi toplum geneline yaymak amacıyla bilhassa geleneksel medya (Thussu, 1997; Gölcü ve Çuhadar, 2017; Kınık ve İlter 2019) ve yeni medyada (Koç, 2018) Müslümanlar şiddet ve terör saldırılarıyla ilintilendirilmektedir. Çevrim içi İslamofobiyi ele aldığı çalışmasında Horsti (2017), İsveçli beyaz bir kadının saldırıya uğradığı adli bir fotoğrafın çevrim içi dolaşımına ve İslamofobik bloglar arasındaki paylaşımına odaklanmaktadır. Horsti (2017, s. 13),

İslamofobinin yayılmasının sadece günümüz teknolojisine bağlanamayacağını, İslamofobik ideolojinin Müslümanların Batı'yı ve Beyaz kültürü yok etmeye çalışır gösterirken, biyolojik ve kültürel ırkçılığın yörüngelerinin feminizm nefretiyle de güçlü bir şekilde birleştiğini söylemektedir.

Çevrim içi ortamdaki nefret söylemi ya da siber nefrete yönelik çalışmalar nefret içeren kullanıcıların içeriklerinin nefret içermeyen kullanıcılara göre daha hızlı yayıldığını ve daha geniş kitlelere ulaştığını ortaya koymaktadır (Mathew, 2019, s. 173). Ayrıca çevrim içi nefret söyleminin yayılmasına yönelik sosyal medya platformlarında bazı kısıtlamalara gidilmesi üzerine ifade özgürlüğünün de kısıtlandığına yönelik eleştiriler yer alırken çevrim içi ortam ve sosyal medya uygulamalarında nefret söylemine yönelik tespit ve takip içeren çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır (Ullman ve Tomalin, 2019). Nefret söyleminin yayılmasında sosyal medya uygulamaları ve forum sitelerinde kullanılan içerikler arasında ise son yıllarda memler ön plana çıkmaktadır.

3. Çevrim İçi Ortamın Mizah Aktarıcısı Olarak Memler

Türkiye'de caps adıyla da kullanılan internet memleri ya da İngilizce 'meme' terimi çevrim içi ortamda en çok kullanılan popüler mizah araçlarının başında gelmektedir. Günümüzde mem kültürü, çevrim içi ortamda kullanıcı tabanlı altyapısıyla birçok insanın dâhil olarak üretebildiği ve tüketen olmanın ötesinde yaratıcı bir şekilde birbirinden ilham alarak ortaya çıkan ve paylaşılan mizah ve hiciv öğeleri barındıran bir alt kültür hâline gelmiştir (Kırık ve Saltık, 2017, s.100). Mem kelimesi ilk kez Richard Dawkins'in 1979 yılında basılan eseri *The Selfish Gene*'de geçerken Dawkins insan davranışlarına bakıldığında davranışlarımızın büyük bir kısmının genlerden değil kültürden geldiğini kabul etmekle beraber genetik olmayan herhangi bir davranışın da bir mem olarak etiketlenmesini önermektedir (Davison, 2009, s. 120-121). Davison'a göre internet memleri çevrim içi yollarla etki kazanan tipik olarak bir şaka ve kültür parçasıdır (2009, s. 122). Memlerin ilk olarak görülme tarihini 1982 yılında mizah ve sarkastik amaçlarla kullanılan "yan gülen yüz" işaretiyle başlatan çalışmalar da mevcutken günümüzde kullanılan klasikleşmiş memlerin yani görsel ve metinlerin bir arada bulunduğu ilk örnekleri 1990'ların sonunda Bert is Evil adlı WEB sitesinde çocuklara yönelik bir program olan Susam Sokağı karakteri Bert ya da Türkiye'de bilinen ismiyle Būdū'nün yüzünün veya vücudunun fotoşop (photoshop) yöntemiyle çeşitli tarihi fotoğraflara ya da afişlere eklenmesiyle görülmektedir (Börzsei, 2013, s. 5-7). 2000'lerin ardından internet erişiminin artması ve çok sayıda mizah içerikli WEB sitesinin hayatımıza girmesiyle birlikte memlerin üretimi ve dolaşımı da artış göstermiştir.

Günümüzde memler sosyal medya uygulamalarından mesajlaşma uygulamalarına, çevrim içi forumlardan haber sitelerine kadar birçok alanda insanlar ve yapay zekâ tarafından kullanılmaktadır. Günlük milyonlarca ziyaretçi alan 9gag ve Reddit gibi WEB sitelerinde belli konu başlıklarının altında paylaşılan memler için memesgenerator.net ve memesmonkey.com gibi sadece mem üretimine yönelik WEB siteleri de mevcuttur. Üretilen memler, e-postalar, mesajlaşma uygulamaları ve WEB siteleri bağlantıları aracılığıyla çevrim içi ortamda dolaşıma girmektedir.

Metinlerle bağlantılı ifadeler olarak geçen memler, özellikle genç kuşağın enerjilerini, eğilimlerini ve taleplerini sosyal alana nasıl yansıttıkları hakkında bilgi verebilmektedir (Barlas-Bozkuş, 2016, s. 57). Zamanın ruhunu yakalamaları, genç kuşağın sorun alanlarını ve siyaseti, mizahi ve ironik bir dille yansıtmaları memleri bilhassa genç kuşak arasında çekici kılmaktadır. Memlerin son yıllarda akademik çalışmalara sıkça konu olmasının arkasında Shifman'a göre üç temel özellik bulunmaktadır. İlk olarak memlerin kişiden kişiye aktarılan kültürel bilgiler olarak yavaş bir şekilde sosyal fenomenlere dönüşmeleri, ikinci olarak çeşitli taklit araçlarıyla yeniden üretilmeleri ve son olarak rekabetçi bir şekilde seçim yoluyla aktarılmaları gelmektedir (2013, s. 364-365). Ortaya çıkan ve belirli bir grup kullanıcı arasında paylaşılan bir mem yeterince gündemi takip ediyorsa ve yaratıcıysa sosyal bir fenomene dönüşerek zamanla milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Politik oluşlarıyla da ön plana çıkan memler, bilinçli aktarım için üretildikleri dilin internet jargonuna ve popüler kültüre hâkim olmayı gerektirmektedir. Memler, kalıcı olarak birçok kişi tarafından farklı mecralarda paylaşılabilirliği ve birbirini taklit eden aynı görselin üzerinde birbirinden değişik metinlerin yer alması yoluyla ya da benzer metinlerin farklı görseller üzerinden çeşitli kombinasyonlarla paylaşılmasına dayalı olarak yayılmaktadır. Yeterince popüler olan bir memin, birçok benzeri görsel veya metni kullanılarak başka memler de üretilmektedir. Ancak çok sayıda üretilen bu memlerden sadece belli seviyede olanları dolaşıma girmekte ve daha çok kullanıcıya ulaşmaktadır. Dolayısıyla akıllıca kullanılan basit bir görsel, vurucu birkaç sözcükle birlikte genç kuşak arasında popüler hâle gelebilmektedir. Memlerin bu özelliğini kullanışlı hâle getirmek isteyen aşırı sağcı aktörler, propaganda aracı olarak memlerden faydalanmaktadır. Sparkes-Vian'ın (2019) belirttiği gibi propaganda faaliyetleri, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile yakın bir ilişki içerisinde. Günümüzde bu faaliyetler çevrim içi ortamda ve sosyal medya platformlarında memler aracılığıyla kolayca gerçekleşmektedir. Örneğin; İngiltere'de aşırı sağcı parti Britain First, Facebook'u Müslümanlara, göçmenlere ve sosyal güvenlik talep edenlere yönelik düşmanlığı memler aracılığıyla yaymanın bir yolu olarak kullanmaktadır (Sparkes-Vian, 2019). ABD'de bilhassa alt-right üzerinden

yayılan mem kültürü; aşırı sağa potansiyel destekçileri çekmek ve genç kuşağı radikalleştirmek amacıyla kullanılmaktadır (Greene, 2019, s. 31). DeCook (2018) çalışmasında Proud Boys (Gururlu Çocuklar) adı verilen aşırı sağcı grubun, sosyal medya platformu olan Instagram üzerinden memler aracılığıyla performatif ve dilsel pratiklerle gençlere yönelik aşırı sağ söylemin propagandasının yapıldığını ve memlerin ortaya çıkardığı sosyalleşme ortamı ve bir gruba aidiyet hissini, aşırı sağa taraftar kazandırmak amacıyla kullanıldığını belirtmektedir. Kalkina (2020) Sovyet Dönemi'nin ikonik propaganda afişlerinin günümüzde Rus kullanıcılar tarafından mem yapımı için 'kalıplara' dönüştürüldüğünü ve propaganda aracı olarak kullanıldıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla yaşadığımız çağda memlerin, insanların aradığı mizah ihtiyacına cevap verirken ideolojik bir aktarım aracı olarak da sıklıkla kullanıldığı ve aşırı sağ fikirlerini yaymasına hizmet ettiği görülmektedir.

4. Yöntem

Çalışmadan önce memlerin revaçta olduğu popüler WEB sitelerinde (bkz. 4chan, reddit, 9gag) gerçekleştirilen ön inceleme sonucunda islamofobik nefret söylemi içeren memlerin farklı mesaj kaygısı taşıdıkları ama belli bir süre sonra tekrara düştükleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, memlerin birbirinden ayırt edici yanlarını ortaya koymak ve ana mesajlarla birlikte taşıdıkları yan mesajları da göstermek açısından tematik analiz yöntemiyle nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nefret söylemine ilişkin çalışmalar (Lingiardi vd. 2018) göstermektedir ki bir metinde salt anahtar kelimelerin sınıflandırılması yeterli gelmemektedir. Metnin anlam bilimsel analizi açısından gerekli niyet ve anlam taşımayan diğer kullanımlarını da yalıtılmak gerekmektedir (Senarath ve Purohit, 2020).

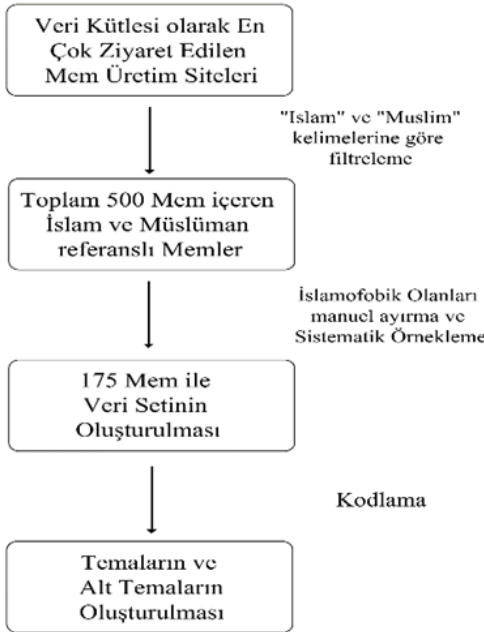
Tematik analiz, bir metinde veya görselde tekrarlanan kalıpları belirlemek, organize etmek ve raporlamak amacıyla oluşturulan bir veri kümesinde arama yapmayı öne çıkaran nitel bir araştırma yöntemidir (Braun ve Clarke, 2006). Öncelikli olarak verileri tanımlamaya yönelik geliştirilen bir yöntem olan tematik analiz aynı zamanda kodları seçme ve temaları oluşturma süreçlerinde yorumlamayı da içermektedir. Tematik analizin diğer nitel yöntemlerden ayırt edici özellikleri arasında; çok farklı teorik ve epistemolojik çerçeveler içinde kullanılması ve çok çeşitli çalışma sorularına, tasarımlara ve örneklem boyutlarına uygulanabilme esnekliği gelmektedir (Kiger ve Varpio, 2020). Ayrıca tematik analiz, belirli konu veya fikirler üzerine ortak örüntülere dayalı verileri analiz etmek için kullanılan tümevarım ve/veya tümdengelim yöntemi izlemektedir (Nowell vd. 2017).

Bu çalışmada tematik analizin seçilme gerekçesi de memlerdeki Müslüman temsillerine dair hangi temaların sıklıkla kullanıldığı ve bu kullanılan temaların gele-

neksel medya ve sosyal medyadaki İslamofobik içeriklerle olan benzerliklerini ve farklılıklarını göstermektedir. Bu şekilde mem üretim sitelerinden elde edilen örneklem belirli temalara ayrılmış ve ardından analizler gerçekleştirilmiştir.

5. Veri Setinin Oluşturulması

Bu çalışmadaki veri setini ortaya çıkarmak için en çok ziyaret edilen ve çok sayıda mem üretilen WEB sitelerindeki içerikler kullanılmıştır. Memlerin belirli sitelerde üretildikleri daha sonra içeriklerinde en çok beğenilenlerin sosyal medyada dolaşma girdiği görülmektedir (Saberon vd. 2019). Shifman ve Lemish (2010) ile Drakett vd. (2018) çalışmalarında izledikleri yol takip edilerek en az iki farklı arama motorunda görünme sayısı, Google PageRank faktörü ve en az 3 farklı siteden içerik çekilmesi aşamaları izlenmiştir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla <https://checkpagerank.net/> üzerinden Google PageRank skoru en az 5 ve üzeri olan sitelerde bulunan memler çalışmaya dâhil edilmiştir. Farklı dillerde bulunan memler (bkz. İspanyolca ve Fransızca gibi) çalışmaya dâhil edilmemiş, ortaya bir bütünlük koymak ve çevrim içi ortamın en baskın dilinin İngilizce olması nedeniyle sadece İngilizce dilinde üretilmiş içerikler kullanılmıştır. Çevirilerde anlam kaybına yol açmamak için hassas davranılmış ve özgün dildeki mesaj olabildiğince yalın olarak iletmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Çalışmadaki Metodolojik Süreci Gösteren Akış Şeması

Öncelikle Google ve Yahoo! Search arama motorlarında en çok tercih edilen mem içerik sitelerinden beş tanesine [<https://imgflip.com/>; <https://starecat.com/>; <https://me.me/>; <https://www.memesmonkey.com/>; <https://memegenerator.net/>] 03 Mart 2022 ve 15 Mart 2022 tarihleri arasında erişim sağlanmıştır. Seçilen siteler yapılan ön inceleme esnasında memlerin sıkça kullanıldığı kaynaklara ulaşılarak bulunmuştur. Bunun yanında belirli bir kitleye hitap edip etmediklerini denetlemek açısından, sitelerin görüntülenme ve ziyaretçi sayısı gibi verilerin formüleştirilerek ortaya çıkarıldığı Google PageRank skorlarının belli bir standardın üzerinde oldukları teyit edilmiştir. Medyadaki Müslüman temsiline doğasını keşfeden çalışmalara (Ghauri ve Umber, 2019) uygun şekilde bu sitelerdeki arama kısımlarında "İslam" ve "Muslim" kelimeleri aratılmıştır. Örneklemin ortaya çıkarılması için kullanılan beş sitenin iki farklı altyapıya sahip olduğu görülmektedir. Bunlar arasında anahtar kelimeler aratıldığında kelimelerin geçtiği başlıklara yönlendirildiğiniz memegenerator ve imgflip siteleri ile anahtar kelimeler aratıldığında kelimeleri içeren bütün memlerin sergilendiği bir ara yüze sahip olan starecat, me.me ve memesmonkey siteleri bu yönden ayrılmaktadır.

6. Örneklemin Oluşturulması

Memegenerator sitesi, memleri belirli başlıklar altında sunmaktadır. Örneğin, içerisinde 3 milyona yakın mem bulunan 'Y U NO' kategorisi altında aynı görselin üzerinde milyonlarca farklı metinle üretilmiş mem bulunmaktadır. 'Muslim' kelimesi aratıldığında ilk dört sırada 'Angry Muslim Boy (Kızgın Müslüman Çocuk)' (6 binden fazla mem içermekte), 'Ordinary Muslim Man (Sıradan Müslüman Adam)' (5 binden fazla mem içermekte), 'Confused Muslim Girl (Kafası Karışık Müslüman Kız)' (binden fazla mem içermekte) ve 'Muslim Immigrant (Müslüman Göçmen)' (300'den fazla mem içermekte) kategorileri en üst sırada çıkmaktadır. 'İslam' kelimesi aratıldığında ise içerisinde 360'tan fazla sayıda mem yer alan 'Islamic Rage Boy (Öfkeli İslamcı Çocuk)' kategorisi karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla genellikle bu başlıklar altında toplanan İslamofobik memler nedeniyle İslamofobik nefret söylemi içeren mem sıklığı ve aralığı diğer sitelere göre daha yüksek durumdadır. Sitede yer alan kategorilerden de görüleceği üzere memegenerator'de genel olarak Müslümanlar terör ve şiddetle ilintilendirilmekte ve Müslüman kadınların da kafa karışıklığı ve kimlik bunalımı yaşadıkları şeklinde içerikler yer almaktadır. 300'den fazla mem içeren bu beş ayrı kategoriden en çok görüntülenme ve beğeni sayısına sahip 100 adet mem çekilerek memegenerator sitesinden örneklem elde edilmiştir.

Memegenerator ile benzer bir altyapıyı kullanan Imgflip sitesinde ‘Muslim’ kelimesi aratıldığında 800’den fazla içeriğe sahip ‘Ordinary Muslim Man (Sıradan Müslüman Adam)’, 300’den fazla içeriğe sahip olan ‘Laughing Terrorist (Gülen Terörist)’ ve ‘Angry Muslim (Kızgın Müslüman)’ kategorileri karşımıza çıkmaktadır. Başlığında ‘Muslim’ kelimesi geçmemesine rağmen sitenin ziyaretçiyi otomatik aramada doğrudan ‘Laughing Terrorist’ kategorisine yönlendirildiği görülmektedir. ‘Islam’ kelimesi aratıldığında ise 100’den fazla içeriğe sahip olan ‘Hypocritical Islam Terrorist (İkiyüzlü İslam Teröristi)’ ve 100’ün altında içerik yer alan ‘Islam Terrorist (İslam Teröristi)’ ve ‘Islamic Women (İslami Kadınlar)’ kategorileri bulunmaktadır. Dolayısıyla Imgflip sitesinden de memegenerator sitesindeki işleme benzer şekilde en çok görüntülemeye ve beğeniye sahip 100 adet mem çekilmiştir. Imgflip sitesinde yer alan içerikler memegenerator’le benzerlik göstermekte ve Müslüman temsiline ‘terörist’ benzetmesi ve Müslüman kadınlara yönelik aşağılama ve kalıp yargılar ön plana çıkmaktadır.

Diğer üç sitedeki tasarım ise kategorik olarak değil arama yapılan kelimeye ilişkin mempleksi (mem havuzu) ziyaretçiye sergileyen bir şekilde gerçekleşmektedir. ‘Muslim’ ve ‘Islam’ kelimeleri aratıldığında bu kelimelerle ilintili mempleksler karşımıza çıkmakta ve ilk siteye göre İslamofobik olan ve İslamofobik olmayan memler açısından daha karma bir dağılım oluşmaktadır. Diğer iki siteye benzer şekilde bu sitelerde de şiddet, terör ve Müslüman kadınlar gibi konular yer alırken aynı zamanda Müslümanlara yönelik tek tipleştirilme ve insandışılaştırma yaklaşımları da sıklıkla görülmektedir. Bu üç siteden de her iki anahtar kelime ile yapılan arama sonucunda en üst sırada çıkan 100 adet mem çekilmiştir. İçerik olarak tek tek incelenen memler, İslamofobik nefret söylemi içeren ve de içermeyenler şeklinde manuel olarak ayrılmıştır. İslamofobik olanlar Bleich’in (2011) çalışmasında belirttiği şekilde ‘İslam’a veya Müslümanlara karşı ayırım gözetmeksizin olumsuzluk ifade eden, üretilen veya paylaşılan içerik’ tanımından yola çıkarak hakaret, tehdit, aşağılama, karalama ve dezenformasyon barındıran açık ve örtük içerikler örnekleme oluşturmaktadır. İslamofobik olmayan içerikleri ise ‘Müslüman olarak Hristiyan arkadaşlarımla Noel’ini kutlarımla’ gibi yazıların bulunduğu veya Ramazan ayında ve bayramlarda Müslümanların hissettiklerini yansıtan memler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu tarz memler filtrelenerek sadece İslamofobik olanlar çalışmaya dâhil edilmiştir. Çıkan sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Mem Üretim Siteleri ve 100'er adet Veri arasından İslamofobik Nefret Söylemi İçerenlerin Sayısı

WEB Sitesinin Adı	İslamofobik Nefret Söylemi İçeren Mem Sayıları
Memegenerator	95
Imgflip	89
Mememonkey	49
Starecat	44
Me.me	35

Memler arasında en düşük sayının 35 olmasından dolayı ve tüm sitelerden eşit bir dağılım yakalamak adına diğer sitelerden indirilen memlerden de 35'er adet seçilerek 175 adet mem içeren veri seti oluşturulmuştur. Seçme işlemi çerçeve boyunca eşit aralıklarla dağılıma imkân sağlayan dairesel sistematik örnekleme metoduyla gerçekleştirilmiştir. $k: N/n$ (N örnekleme çerçevesi ve n istenen örnekleme boyutu) formülü (Black, 2019, s. 377) kullanılarak en düşük adet olan 35'e ulaşmak için diğer sitelerden de $N/35$ orantısından son meme kadar her iki memden biri sete dâhil edilmiştir. Daha sonra bu 175 adet mem incelenerek kodlama aracılığıyla temalara ayrılmıştır.

Akış şemasından da görülebileceği gibi örneklemin oluşturulmasının ardından kodlama aşamasına geçilmiştir. Verilerin kodlanmasında nitel ve karma bir analiz yazılımı olan MAXQDA programından yararlanılmıştır. Braun ve Clarke'ın (2006) belirttiği gibi, ilk aşamada kodlardan temalar oluşturulmuş ve alt temaların belirlenmesine yönelik çalışarak sonuç olarak ortaya birbirinden farklı tema ve alt temalar çıkarılmıştır. Kodlama gerçekleştirilirken öncelikle memler tek tek incelenmiş ve her birine belirli kodlar atanmıştır. Bir süre sonra kodların birbirini tekrar ettiği gözlemlenerek öne çıkan temalar oluşturulmuş ardından bu temalar alt temalara ayrılarak tüm örneklem üzerinden bir kodlama gerçekleştirilmiştir.

Dascalu ve Hristea'nın (2022, s. 3) çalışmasında nefret söyleminin çevrim içi ortama aktarım biçiminin, kullanım yönünden farklı türlerde oluştuğunu belirtmektedir. Aşağılayıcı formda nefret söylemi, muhatabına dolaylı yollara başvurmadan direkt hakaret, küfür vb. ifadeleri yansımasıyla vuku bulmaktadır. Aşağılayıcı olmayan formda nefret biçimleri ise karşıdaki topluluğa cümle içerisinde doğrudan saldırmak yerine kelime oyunları kullanarak nefret söylemini gerçekleştirmekte-

dir. Örnek olarak, ‘Lütfen kadınlara (küfürlü sözcük) demeyin, bu onları incitebilir.’ ifadesi aslında arkasında yatan anlamla cümledeki özne ve küfrü bir araya getirmektedir. Dolayısıyla, memler yorumlanırken sadece metinler dikkate alınmamış aynı zamanda destekleyen görsel ve vermek istedikleri mesajla birlikte yorumlanmıştır. Temalara kodlamaların yapılması esnasında memler tek tek incelenerek ve barındırdıkları semboller, metinler, atflar, vermek istedikleri mesajlar üzerinden yorumlanarak gerçekleşmiştir. Örneğin; bir memde bulunan silah, bıçak, bomba gibi objeler görseller üzerinden ayrı olarak ele alınmış, veyahut görsellerde herhangi bir ofansif öge bulunmuyorsa bu durumda metinler incelenerek her meme uygun belirli kodlar atanmıştır. Daha sonra bu kodlar incelenerek belirli temalar altında sınıflandırmaların yapılıp yapılamayacağı test edilmiştir.

Temalar ayrılırken iç içe geçmiş temalarda öncelik verilmek istenen mesaja göre şekillenmiştir. Alt temaları içeren bazı memlerde temalar arasında geçişkenlik görülse de temalar arasındaki bağlantı ve sıklık dikkate alındığında her alt tema belirli temaların altında yer alacak şekilde oluşturulmuştur. İslamofobik memler beklenildiği üzere Müslüman ve İslam gibi kelimelere metinlerinde çok sayıda yer verirken görsellerde sıklıkla öfkeli veya silahlı erkekler ve burka giyen kadın fotoğrafları ya da çizimleri yer almaktadır. Kodlama sürecinde öncelikle çıktılarda en çok öne çıkan temanın Ghauri ve Umber’in (2019) medyadaki Müslümanların temsiline yönelik çalışmasına paralel şekilde ‘şiddet’ ve ‘tek tipleştirme’ olduğu görülmektedir. Diğer bir yandan geleneksel medyada Müslümanların ‘güvenlikleştirme’, ‘uyum’ ve ‘kategorileştirme’ üzerinden de ele aldığı görülürken, yarıtcılarının anonimliklerine sığındıkları memler, Müslümanları doğrudan terör ve şiddetle bağdaştırmayı veyahut tek tipleştirmeyi örtük modeller yerine ofansif ve dolaylı anlatımlara girmeden gerçekleştirebilmektedir. Akbarzadeh ve Smith’in (2005) Müslümanların medyadaki temsili çalışmasında öne çıkan temaları terör, ırk, cinsiyet ve dış/iç gelişmeler oluşturmaktadır. Terör ve cinsiyet bilhassa kadın düşmanlığı gibi temalar bu çalışmada da Akbarzadeh ve Smith’in medya temsillerine yönelik çalışmasıyla benzer çıkarken, bu çalışmada ırk faktöründen daha çok Müslümanların tek tipleştirilerek hepsinin aynı ırktanmış gibi sunulduğu görülmektedir. Perry’nin (2014) sosyal medyada Müslüman kadınlara yönelik nefret söylemini içeren çalışmasındaki çerçeveden faydalanarak cinsiyetçilik teması ortaya çıkarılmıştır. Diğer bir yandan, bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı şekilde insan dışılaştırma teması dikkat çekmektedir. Esses vd. (2013) göçmen ve mültecilerin medyada insan dışılaştırıldığını belirtmektedir. Bu çalışmada da anonimlik ve nefret dolu davranışı engelleme mekanizmasının bulunmayışından dolayı mem üreticilerinin Müslümanları insan dışılaştırılan şekillerde gösterdikleri gözlemlenmiştir.

7. Bulgular

Bulgulara göre memlerin dikkat çeken ilk özelliği görsellerin ve metinlerin iki açıdan farklılık göstermesi olmuştur. Görsellerde ofansif bir şekilde Müslümanlara yaklaşım gerçekleşmiyorsa bu durumda metin üzerinden Müslümanlara yönelik saldırgan, hakaret içeren, aşağılayan, tek tipleştiren bir söylem bulunmaktadır. Tam tersi bir durumda ise metin gayet sıradan günlük bir cümle içermekleyen İslamofobik yaklaşım kullanılan görsel üzerinden gerçekleşmektedir. Genel olarak kullanılan görsellerde silah, bomba, öfkeli yüz ifadesi gibi öne çıkan unsurlar ofansif olarak ele alınmış, tam tersine zararsız görseller açısından ise metinlerde ofansif kelimelerin tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte ofansif görsel ve metinlerin her ikisini de içeren memlerin olduğu da tespit edilmiştir.

Memler bir sınıflandırmaya göre ayrıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır; 1) ofansif metin ve zararsız görsel içeren memler, 2) zararsız metin ve ofansif görsel içeren memler ve 3) hem ofansif metin hem de ofansif görsel içeren memler. Görsel açıdan ofansif olmayan memler mesajlarını yazılı olarak iletirken, bir annenin çocuğuna sıradan bir yaklaşımını içeren cümleler ise çocuk bir intihar bombacısı tasviri etrafında ofansif imajlar yoluyla sunulmaktadır. Görsel ve yazılı olarak ofansif içerik barındıran memler, çift işlevli çalışmakta ve tehlikeli, vahşi ve öfkeli imajların yanında yine şiddet ve tehdit barındıran metinlere yer vermektedir. Şekil 2'de yer alan mem, bir markanın kullandığı ürün tanıtımının üzerinden markanın sloganına atıfta bulunacak şekilde "sadece yap, eğer kocan izin veriyorsa" yazısını içererek Müslüman kadınların giyim tarzını kocalarının belirlediğini iddia etmektedir. Şekil 3'te ise intihar bombacısı şeklinde gösterilen bir çocuk ve ona yardımcı olan bir kadın üzerinden "tamam evlat, sana bunu sadece bir kere göstereceğim" yazısı bulunmaktadır. Sadece metin üzerinden ele alındığında herhangi bir anda kullanılacak bu cümle, resimde bulunan tasvirler üzerinden Müslümanlara yönelik pek çok farklı anlam çıkartılabilecek şekilde tartışmalı bir alan yaratmaktadır.

Zararsız Görsel ve Ofansif Metin

Şekil 2. Nike Yeni Pro Hijab Tanıtımı – Bunu Yapın *Eğer Kocanız İzin Veriyorsa

Kaynak: <https://starecat.com/introducing-the-new-nike-pro-hijab-just-do-it-if-your-husband-lets-you-muslim-woman/> (Erişim Tarihi: 12.03.2022)

Ofansif Görsel ve Zararsız Metin

Şekil 3. Tamam Evlat, Sana Bunu Sadece Bir Kere Göstereceğim

Kaynak: <https://imgflip.com/tag/child+muslim+suicide+bomber?sort=top-2020-08> (Erişim Tarihi: 03.03.2022)

Ofansif Görsel ve Ofansif Metin

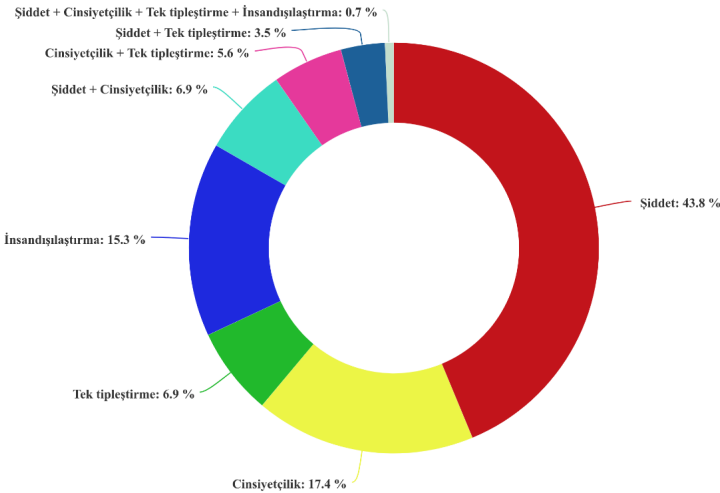
Şekil 4. İslam Şiddetimi Dedin? Seni Öldürürüm!

Kaynak: <https://imgflip.com//rtvfk> (Erişim Tarihi: 05.03.2022)

Paylaşılan örneklerden de görülebileceği üzere, memler istihza yaparak İslamofobi yaymaktalar. Bu noktada Şekil 4'ün, Newsweek'in kötü şöhretli 'Muslim Rage' kapağına gönderme yaptığını belirtmek gerekir. ABD merkezli haftalık haber dergisi olan Newsweek, 12 Eylül 2012 tarihinde yayımlanan sayısında tercih ettiği 'Müslüman Öfkesi' başlığı ve kapağında kullanılan görsel nedeniyle çok sayıda eleştiri alırken ayrıca dergi yönetimi #MuslimRage etiketiyle birlikte okurlarını sosyal medya platformlarında konu üzerine tartışmaya davet etmiştir (Hotz, 2012). Newsweek dergisinin kapağı bir yönüyle geleneksel medyanın, yeni medyayı nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. Geleneksel medyada başlatılan İslamofobik süreç, çevrim içi ortamda yayılmakta ve normalleşmektedir.

8. Temalar

Kodlamanın gerçekleştirilmesinin ardından öne çıkan temaları; 'Şiddet', 'Cinsiyetçilik', 'Tek tiplendirme' ve 'İnsan dışlaştırma' oluşturmaktadır. Temaların dağılımı incelendiğinde dört ana temanın çoğunluğu oluşturduğu buna ek olarak ortak temaları içeren içeriklerin de oranlarına Grafik 1'de yer verilmiştir. Sadece şiddet teması altında yer bulan memler çalışmanın %43,8'ini oluştururken cinsiyetçilik teması %17,4'ünü, insan dışlaştırma %15,3'ünü ve tek tiplendirme %6,9'unu oluşturmaktadır. Tek tiplendirme dağılımının diğer temalara göre daha düşük çıkmasının nedeni incelenen verilerde tek tiplendirmenin yanında şiddet ve cinsiyetçilik temalarının da sıklıkla birlikte kullanılması gelmektedir. Bu nedenle şiddet, cinsiyetçilik veya insan dışlaştırma temalarını içermeyen ve sadece tek tiplendirmenin ver aldığı memler bu temaya dâhil edilmistir.

Grafik 1. Temaların Veri Setindeki Dağılımı

Nefret söylemi üzerine çalışırken onu yeniden üretme riskine karşılık temaların altında örnek olarak kullanılan şekil 5, 6, 7, 8 gibi memler belirtilen temanın içeriğini doğrudan ve en sade şekilde yansıtanların arasından örnek olarak seçilmeye çalışılmıştır. Küfürlü sözlerin ve Müslümanlara yönelik aleni hakaretlerin geçtiği veya görsel olarak kan, patlama gibi rahatsız edici resimlerin yer aldığı memler örnek olarak kullanılmamaya dikkat edilmiştir.

8.1.2. Şiddet

'Barış dini İslam' üzerinden giderek İslam'ı terör saldırılarıyla, öfkeli ve vahşi mi-zaçla bağdaştıran mem sayısı veri setinde ilk ön plana çıkan temayı oluşturmaktadır. Bu memlerde Müslümanlar; terörist, şiddet bağımlısı, intihar bombacısı gibi görsel ve metinlerle temsil edilmektedir. Diğer bir yandan, mem üreticileri bazı memlerde Müslümanları; 'Radikal Müslüman' ve 'ılımlı Müslüman' olarak ayırmakta ve şiddeti gerçekleştirenlerin radikal Müslümanlar olduğunu ama ılımlı Müslümanların da bu şiddet eylemlerine destek verdiğini ve onayladığını, dolayısıyla aralarında fark olmadığını belirten ifadeler yer almaktadır. Terör ve şiddetin, Müslümanlarla ilişkilendirilmesi yeni bir olgu değildir. Ancak memlerin işlevsellikleri ve formatları kullanılarak Müslümanların da kendilerini terörist olarak kabul ettiklerine dair bir algı yaratılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 5. Bizler Müslümanları Nasıl Görüyoruz;
Müslümanlar Bizi Nasıl Görüyorlar?

Kaynak: <https://me.me/i/how-we-see-muslims-how-muslims-see-us-5129501>
(Erişim Tarihi: 03.03.2022)

Şekil 5'te görüldüğü üzere içerik üreticisi 'bizler' derken toplumu kastetmektedir. Bunu özellikle alt taraftaki fotoğrafta bulunan insanlardan görebilmekteyiz.

Görüntünün üst kısmında, elinde AK-47 tutan bir şahıs üzerinden Müslümanlar ötekiler olarak hem tek tipleştirilmekte hem de açık bir biçimde şiddetin elçisi ve terörist olarak gösterilmektedir. Şaka ve fıkralarda geçen 'punch line' (bkz. genellikle fıkraların son cümleleri) tekniği burada bir mem üzerinden uygulanmakta ve alttaki imajla birlikte Müslümanları da toplumu hedef alacak ve öldürmeye teşebbüs edecek şekilde gösterilmesi gelmektedir. Şiddet teması içeren memlerde Müslümanlar ya terörist olarak lanse edilmekte ve bombalama, patlama, öldürme ve 11 Eylül gibi saldırılara gönderme yapılmakta ya da Müslüman kültüründe insan taşlama, kadınları dövme, kafa kesme gibi eylemlerin doğal olduğu şeklinde bir tasvir içermektedir. Dolayısıyla Şiddet bu temada ana başlığı oluştururken memlerde çok sayıda yer alan 'Terör' ve 'Öfke' alt temaları oluşturmaktadır. Bombalama, patlama, 2017 yılında ABD'li sanatçı Ariana Grande'nin İngiltere'nin Manchester kentindeki konseri sırasında gerçekleşen intihar saldırısına yapılan atıflar terör alt teması altında kodlanırken, direkt terör iması bulunmayan ama içerisinde 'Eğer beni taşıyacaksan en azından doğru düzgün hedef almasını öğren' veya 'Allah'ıma uyun yoksa sizi öldürürüm... Gerçekten barışçıl bir din' gibi metinler bulunan içerikler ise öfke alt temasını oluşturmaktadır.

8.1.3. Cinsiyetçilik

Bu temadaki memler, genellikle hijab, burka ya da türban takmış olan bir kadın imajı üzerinden bir bağlama oturmaktadır. Cinsiyetçilik temasında, Müslüman erkekler mizojinist olarak gösterilmekte, Müslüman kadınlar da baskı altında ve çevresindeki erkeklerin zoruyla inançlarını ve kimliklerini yaşadıkları şekilde tasvir edilmektedir. Müslümanların sadece kadınlara değil aynı zamanda LGBT benzeri topluluklara da düşman oldukları memler yoluyla ima edilmektedir.

Muslim women were ahead of their time.

Şekil 6. Zorunlu Yüz Maskeleri? Kulübe Hoş Geldin!
Müslüman Kadınlar Zamanlarının İlerisindeydi.

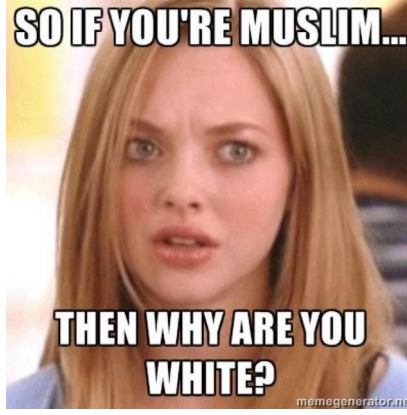
Kaynak: <https://imgflip.com/meme/126031456/Islamic-women> (Erişim Tarihi:15.03.2022)

İslamofobik nefret suçlarına en çok maruz kalanlar arasında Müslüman kadınlar ön plana çıkmaktadır. 2015 yılında Fransa'da rapor edilen fiziksel İslamofobik saldırıların kurbanlarının %82'sini kadınlar oluşturmaktadır. Benzer şekilde Meld Islamofobie raporuna göre 2015 yılında ocak ve haziran arasında Hollanda'da kaydedilen İslamofobik saldırıların kurbanlarının %90'ını kadınların oluşturduğu belirtilmektedir (Easat-Daas, 2019). Zaten cinsiyetçi yaklaşımlarla çok sayıda çevrim içi ve çevrim dışı nefret ve şiddete uğrayan kadınlar eğer Müslüman kimlikleri görünür ise internet ortamında 'egzotik' ve kimliklerinden dolayı 'baskı altında bulunmakla' yaftalanmakta, eğer bunlar gerçekleşmiyorsa 'gizemli', 'tehlikeli' ve 'tehditkâr' olarak tasvir edilmektedir (Perry, 2014, s. 83). Cinsiyetçi İslamofobiye maruz kalan kadınlar hem cinsiyetleri hem de dini aidiyetlerine yönelik gerçekleşen saldırılarla mücadele etmek zorunda kalmaktalar. Bu yönüyle Müslüman kadınlar, post-feminist yaklaşımlarda geçen 'kesişimsellik' üzerinden (Çapar, 2019) Müslüman erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda durmakta ve nefret söylemine pek çok farklı boyutlardan maruz kalmaktadır. Cinsiyetçi İslamofobi, Müslüman kadınları genellikle baskılanmış olarak göstermekteyken Müslüman erkekleri de kadınları baskılayanlar olarak temsil edilmektedir (Tekten-Aksürmeli, 2017). Şekil 6 ve veri setindeki diğer örnekler incelendiğinde Müslüman kadınların, aile baskısı nedeniyle kimliklerini taşımak zorunda kaldıkları ya da tıpkı Müslüman erkekler gibi terör potansiyeli taşıdığına dair göndermelerde bulunmaktadır. Örnekteki mem incelendiğinde Müslüman kadınların yüzlerinin zorla kapatıldığı ve kovid-19 dönemindeki zorunlu maske kullanımına gönderme yapılarak Müslüman kadınların zamanın ilerisinde olduğu şeklinde ironi yapılmaktadır. Buna ek olarak çalışmadaki diğer içeriklerde İslam dininde kadınların değersizleştirildiği ve bir feministin Müslüman olamayacağı çünkü 'bu dinde kadınların herhangi bir hakka sahip olmadığına' yönelik dezenformasyon kalıpları da ihtiva etmektedir.

8.1.4. Tek Tipleştirme

Tek tipleştirme ya da klişeleştirme tüm Müslümanların tek tip olduğunu ve birbirlerinden farklı olmadığını ima eden memleri içermektedir. Nefret söylemi, eleştirel düşünme ve akıl yürütme gibi olgular yerine kültürel kalıp yargılara ve nefrete dayanarak farklı gruplara ve azınlıklara yönelik yüzeysel bilgileri işlemeyi teşvik etmektedir (Whillock, 1995). Kalıp yargılar belirli bağlamları, tarihleri, farklı kimlikleri ve yapısal eşitsizliği görünmez kılmaya yol açmaktadır (Zimbardo, 2014, s.

61). Bu memlerde de Müslümanlar, mülteciler üzerinden ve Müslüman topluluğunda var olan 'Achmad', 'Muhammad' gibi benzer isimlerin yaygınlığından ötürü tek tipleştirilmekteler. Müslümanlar arasında dünya görüşü olarak ya da mezhepsel, kültürel, dilsel farklılıkların bulunmadığı ve tüm Müslümanların aynı olduğu bu yüzden Batı toplumuna uyum sağlayamayacakları ve aşırı sağın çokkültürcülük eleştirileri de bu tema üzerinden işlenmektedir. Alt temaları; 'Mülteciler Üzerine Kalıp Yargılar' ve "Tüm Müslümanlar Aynıdır" teması oluşturmaktadır.

Şekil 7. Yani Eğer Müslümansan... O Zaman Neden Beyazsın?

Kaynak: <https://www.mememonkey.com/images/memesmonkey/ea/ea-6254d8ac45543c7a5149cbfa6aaeb2.jpeg> (Erişim Tarihi:12.03.2022)

Genel olarak bakıldığında tüm İslamofobik memler, bir yandan İslam'ı ve Müslümanları farklı temalarla yansıtırken diğer bir yandan aynı zamanda tek tipleştirilmekteler. Bu durum Batı'da ve ABD özelinde Müslümanlar hakkında, 'şiddet içeren' ve 'güvenilmez' olarak kalıp yargıların doğmasına neden olmaktadır (Sides ve Gross, 2013, s. 588). Bu kalıp yargıların sonucunda Müslümanlar, işe alımlardan sosyal hayatlarına kadar etkilenmektedir. Dahası geleneksel ve sosyal medyada tek tipleştirilmenin sonucunda Müslümanların terörle bağdaştırılması Batı'da yaşasın veya yaşamasın Müslümanlara zarar veren kamu politikalarına verilen desteğin olumlu bir şekilde artmasına neden olmaktadır (Saleem vd. 2017). Üstelik bu durum sadece Batı genelinde vuku bulmamakta, kovid-19 döneminde sıkça rastladığımız gibi Hindistan'da ve Çin gibi ülkelere de sirayet etmekte ve medya tarafından kalıp yargılarla değerlendirildiklerini düşünen Müslümanlar ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmekteler (Luqiu ve Yang, 2017).

8.1.5. İnsan Dışlaştırma

İnsanlıktan çıkarma olarak da adlandırılabilir bu tema aslında İngilizcesi olan 'dehumanizing' kelimesinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. İnsan dışlaştırma kavramı, bir kişiyi veya grubu insanlıktan yoksun olarak algılamakla ortaya çıkmaktadır (Haslam ve Loughan, 2013, s. 401). Öteki ile temasın ardından ortaya çıkan farklılıkları, Batı'nın kendisini 'biz' kimliği üzerinden 'insan' olarak tanımlarken farklı coğrafyalardaki insanları yani ötekileri, insan olarak kabul etmemeleri tarihsel süreçte sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Örneğin bu görüşü temellendiren filozofların başında gelen Hegel; 'siyahilerden tüm saygıdeğerliği, ahlakiliği ve his adını verebileceğimiz şeyleri soyutlamak gerektiğini ve böylece onlardan insanlık namına anılabilecek bir şey bulmanın mümkün olmadığını' ifade ederek (Aydoğan, 2021, s. 49) siyahileri insan dışlaştırmaktadır. Müslümanların insan dışlaştırılması ise Müslüman kimliğinin tanınmaması yolundaki çabanın sonucu olarak Taylor'un (2005) ifadesiyle toplumsal hiyerarşilerin korunması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Batı'nın hiyerarşi içeren ötekileştirmesi bu yönüyle aşağılamaya da işaret etmektedir (Bezci, 2017, s. 7). Bu bağlamda insan dışlaştırma kavramı, aşağılamanın en uç noktalarını oluşturmaktadır. Böylece tüm insanlığın tek ortak kimliği olan 'insan kimliği' devre dışı bırakılarak Müslümanların tanınmasının önüne geçilmeye çalışıldığı söylenebilir. Çalışmada yer alan içeriklerde, Müslümanların hayvanlarla ilişkiye girdikleri ve çocuk istismarının Müslümanlar arasında yaygın olduğu algısı oluşturulmak istenmektedir. Aynı zamanda İslam peygamberine de çok sayıda hakaret ve küfür bu temayı oluşturan içeriklerde işlenmektedir. Böylece, İslamofobik aktörler Müslümanların kimliklerinin temelinde de saldırmaktadır. Bu temayı içeren memlerde, Müslümanlar tamamen insanlık dışı, seks düşkünü ve sapkın varlıklar olarak gösterilmektedir. Alt temaları 'Zoofili' ve 'Pedofili' oluşturmaktadır. Günümüzde medya ve aşırı sağ politikacılar ve gruplar tarafından yaygın olarak mülteciler üzerinden kurulan insanlıktan çıkarma nosyonu, daha çok savaş zamanlarında sıkça rastlanan bir strateji olan düşmanı insan dışlaştırma imgesi ile benzerlik göstermektedir. Şekil 8'de de görüleceği üzere üst kısmında bir grup arkası dönük küçükbaş hayvanın bulunduğu görsel, alt kısmında meraklı bakışlara sahip kişilerle birlikte sunulmakta ve iki fotoğrafin bulunduğu yerde 'Müslüman Striptiz Kulübü' yazısı görülmektedir.

Goat lives matter

Şekil 8. Müslüman Striptiz Kulübü- Keçi Hayatı Önemlidir
(İrkçilik Karşıtı Black Lives Matter Hareketine Atıfta Bulunulmaktadır.)

Kaynak: <https://me.me/i/muslim-strip-club-17362852> (Erişim Tarihi: 12.03.2022)

Genel olarak medya, mültecilerin bulaşıcı hastalıkları yaydığını, mülteci başvuru taleplerinin genellikle sahte olduğunu ve teröristlerin mülteci kılığında Batılı ülkelere girebileceğini öne süren tasvirleri içermektedir (Esses vd. 2013). Medyada yer alan örtük insan dışlaştırma stratejileri, memler açısından çok daha saldırgan ve görünür şekilde gerçekleşmektedir. Çok sayıda şikâyete ve engellemeye rağmen Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında içerikler kaldırılana kadar Müslümanlara yönelik çok sayıda insan dışlaştırma yaklaşımı görülmekte ve bu platformlardaki paylaşımlar yankı odalarının ötesine geçerek nefret söylemini normalleştirmektedir (Harel vd. 2020, s. 2). Harel vd. (2020) göre farklı kimliklere yönelik duygusal kutuplaştırma ve insan dışlaştırma süreçleri; 'tehdit', 'çarpıtma', 'sertleştirme' ve 'gizli anlaşmalar' üzerinden gerçekleşmektedir. Mem üretim siteleri ise denetimin olmadığı bir ortamda Müslümanları rahatça insan dışlaştırabilmektedir. Bu durum kalıp yargıların ötesine geçerek Müslümanları marjinalleştirmekte ve İslamofobik ideolojinin boyutunu ileri safhalara taşımaktadır. Dahası bu insan dışlaştırma süreci tek yönlü işlememekte ve Müslümanların karşı tepki göstermesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Müslümanlar arasında insanlıktan çıkmış hissetme durumunun, şiddet içermeyen toplu eylemlere karşı şiddeti tercih etme ve şüpheli faaliyetleri kolluk kuvvetlerine bildirme konusunda daha az istekli olma ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Kteily ve Bruneau, 2017, s. 102).

9. Gelecek Çalışmalar

Bu çalışmada kullanılan içerikler ana akım çevrim içi ortam olarak nitelendirebi-

leceğimiz WEB sitelerinden toplanmıştır. Diğer bir yandan, tüm enerjisini ve motivasyonunu İslamofobik memler üretmeye harcayan WEB siteleri de mevcuttur (bkz. exmuslimmemes.com), lakin Google PageRank skorlarının çok düşük olması ve dar bir kitleye hitap etmeleri ayrıca niyetlerinin İslamofobik söylemi açık bir şekilde yaymaya çalışmak olması ve memleri mizah yolundan çok manifestoları olarak kullanmaları neticesinde bu çalışmaya dâhil edilmemiştirler. Ancak ilerideki çalışmalarda İslamofobik mem üreticisi WEB sitelerinin İslamofobiyi hangi tür ve amaçlarla yaydığına veya bu sitelerle çok sayıda ziyaretçi alan WEB sitelerinin karşılaştırılmasına yönelik başka çalışmalar da gerçekleştirilebilir.

10. Sonuç

Çağımızın en büyük sorunlarının başında gelen nefret söylemi ırk, din, dil, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi konulara dayanarak, farklılık gösteren bireylere ya da gruplara yönelik şiddeti teşvik eden ifadelerin bütünü olarak ele alınmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte nefret söylemi çevrim içi ortamda hızla yayılmaktadır. Müslümanlara yönelik nefreti teşvik eden İslamofobi bilhassa aşırı sağ aktörler tarafından DAES'in ortaya çıkması ve mülteci akını gibi gelişmelerin ardından çevrim içi ortamda aşırı sağa yeni destekçiler kazandırmak ve İslamofobik ideolojiyi yaymak amacıyla kullanılmaktadır. Propaganda faaliyetleri bir aracıya ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda nefret söyleminin aktarılmasının bir aracı olarak memler üzerine gerçekleştirilen çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmada çevrim içi ortamda pek çok yerde karşımıza çıkan internet fenomeni memlerin hangi temalar üzerinden İslamofobiyi yaydıkları incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan ön incelemenin ardından İslamofobik memlerin büyük bir kısmının belirli siteler üzerinden üretildikleri görülmüştür. Bu sitelere ulaşarak, arama motorlarında sıralanmaları ve Google PageRank skorları kriter olarak ele alınarak ana akım mem üretim siteleri oldukları teyit edilmiştir. Daha sonra bu sitelerde anahtar kelimeler aratılarak, İslamofobi içerme potansiyeli bulunan memler çekilmiş ardından İslamofobi içerenleri filtrelenerek örneklem oluşturulmuştur. Elde edilen örneklem tematik analiz yöntemiyle nitel bir araştırmaya tabi tutulmuş ve İslamofobik memlerin kategorizasyonu ve temaları ortaya çıkartılmıştır. Memlerin kategorik olarak zararsız görsel ve ofansif metin, ofansif metin ve zararsız görsel ya da hem ofansif metin hem de ofansif görselleri bir arada kullandıkları görülmektedir. Memler tek tek incelenerek her biri kodlandırılmış ve ardından 'Şiddet', 'Cinsiyetçilik', 'Tek Tipleştirme' ve 'İnsandışılaştırma' temalarının ortaya çıktığı görülmüştür. Herhangi bir nefret dolu davranışı engelleme mekanizmasının olmadığı mem üretim sitelerinde her farklı gruba yönelik nefret söylemi içerikleri bulunmakla beraber Müslümanlar yukarıda belirtilen

dört temanın altında İslamofobiye maruz kalmaktadır. Şiddet teması içerisinde Müslümanları terör olayları ile ilintilemenin yanı sıra İslam'ın doğasında şiddet içeren eylemlerin bulunduğuna yönelik algı oluşturulmakta, tüm Müslümanlar da yaşanan terör ve şiddet olaylarını destekler şekilde tasvir edilmektedir. Cinsiyetçilik temasının merkezinde kadınlar bulunmakta ve Müslüman kadınların kimliklerini dayatma ve zorlama yoluyla taşıdıkları, Müslüman erkeklerin ise mizojinist olduklarını resmeden içerikler bulunmaktadır. Tüm temalar dolaylı yoldan kalıp yargılar etrafında Müslümanları tek tipleştirilmektedir. Şiddet, cinsiyetçilik ve insandışılaştırma temalarını içermeyen ve Müslümanları sadece tek tipleştiren içerikler de bulunmaktadır. Tek tipleştirme temasında Müslümanlar arasındaki farklılıklar göz ardı edilerek tüm Müslümanların aynı olduğu temsili memlerde yer almaktadır. Memler, İslamofobik ideolojiye Müslümanların insani özellikler taşımadığını belirtecek bir özgürlük alanı sunmaktadır. Geleneksel medyada örtük bir şekilde gerçekleşen insandışılaştırmanın, memler aracılığıyla daha açık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Aguilera-Carnerero, C. & Azeez, A. H. (2016). Islamonausea, not Islamophobia: The many faces of cyber hate speech. *Journal of Arab & Muslim Media Research*, 9(1), 21–40.
- Akbarzadeh, S. & Smith, B. (2005). The Representation of Islam and Muslims in the Media (The Age and Herald Newspapers). School of Political and Social Inquiry (Monash University).
- Albadi, N., Kurdi, M., & Mishra, S. (2018). Are they our brothers? Analysis and detection of religious hate speech in the Arabic Twittersphere. 2018 IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM). <https://doi.org/10.1109/asonam.2018.8508247>
- Alğan, C. (2012). Nefret Suçları ile Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. İçinde Y. İnceoğlu (Ed.), *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, (ss.151-171). Ayrıntı Yayınları.
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Ataman, H. (2012). Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları. İçinde Y. İnceoğlu (Ed.), *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, (ss.47-81). Ayrıntı Yayınları.

- Aydoğan, H. (2021). Hegel'in List der Vernunft Kavramının Stoacı Providentia ile Gözden Geçirilmesi, *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20(1), 29-52
- Aydos, S. S. ve Aydos, O. S. (2019). Yeni Medyada Nefret Söylemi ve Nefret Söyleminden Doğan Hukukî Sorumluluk. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 3-35.
- Banks, J. (2010). Regulating hate speech online. *International Review of Law, Computers & Technology*, 24(3), 233-239. <https://doi.org/10.1080/13600869.2010.522323>
- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. (Çev. A. Kaya ve S. Gürkan). Bağlam Yayıncılık.
- Bezci, B. (2017). Avrupa'da Göç Politikaları, İslamofobi ve Aşırı Sağın Yükselişi. İçinde B. Bezci, S. Tauscher ve F. Topal (Ed.), *Avrupa'da Göç ve İslamofobi*, (ss. 1-18). Karınca Yayınevi.
- Bhabha, H. K. (2014). Kültürün İki Aradalığı. İçinde F. Mollaer (Ed.) *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, (ss. 377-389). Doğu Batı Yayınları.
- Black, K. (2019). *Business Statistics For Contemporary Decision-Making*, Tenth Edition. Wiley.
- Bleich, E. (2011). What Is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept. *American Behavioral Scientist*, 55(12), 1581-1600. <https://doi.org/10.1177/0002764211409387>
- Börzsei, K.L. (2013). Makes a Meme Instead: A Concise History of Internet Memes. http://works.bepress.com/linda_borzsei/2 adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 25.02.2022).
- Braun V. ve Clarke V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qual Res Psychol*. 3(2), 77-101.
- Brown, A. (2018). What is so special about online (as compared to offline) hate speech? *Ethnicities*, 18(3), 297-326. <https://doi.org/10.1177/1468796817709846>
- Buehler, A. F. (2011). Islamophobia: A Projection of the West's 'Dark Side. *Islam and Civilisational Renewal*, 24, 639-653.
- Castaño-Pulgarín, S.A., Suárez-Betancur, N., Vega, L.M.T., & López, H.M.H. (2021). Internet, social media and online hate speech. Systematic review, *Aggression and Violent Behavior*, (58). <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101608>.
- Çapar, G. (2019). Kesişimsellik: Postmodern Feminist Bir Yaklaşım, *Hukuk Kuramı*, 6(3), 1-31.
- Dascălu Ş, ve Hristea F. (2022). Towards a Benchmarking System for Comparing Automatic Hate Speech Detection with an Intelligent Baseline Proposal. *Mathematics*. 10(6). <https://doi.org/10.3390/math10060945>
- Davison, P. (2012). The Language of Internet Memes. İçinde Michael Mandiberg (Ed.), *The Social Media Reader*, (ss. 53-58). New York University Press.
- DeCook, J. R. (2018). Memes and symbolic violence:#proudboys and the use of memes for propaganda and the construction of collective identity. *Learning, Media and Technology*, 43(4), 485-504.

- Drakett, J., Rickett, B., Day, K., & Milnes, K. (2018). Old jokes, new media – Online sexism and constructions of gender in Internet memes. *Feminism & Psychology*, 28(1), 109–127. <https://doi.org/10.1177/0959353517727560>
- Easat-Daas, A. (2018). Islamophobia in Belgium: National Report 2017. İçinde E. Bayraklı ve F. Hafez (Eds.), *European Islamophobia Report 2017*. SETA.
- Eliav-Feldon, M., Isaac, B. & Ziegler, J. (2009). *The Origins of Racism in the West*. New York: Cambridge University Press.
- Ersoy, U. (2018). Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35), 111-174.
- Esses, V. M., Medianu, S. & Lawson, A.S. (2013). Uncertainty, Threat, and the Role of the Media in Promoting the of Immigrants and Refugees. *Journal of Social Issues*, 69, 518-536. <https://doi.org/10.1111/josi.12027>
- Froio, C. (2018). Race, religion, or culture? Framing Islam between racism and neoracism in the online network of the French far right. *Perspectives on Politics*, 16(3), 696–709. <https://doi.org/10.1017/S1537592718001573>
- Ghauri, M. J., & Umber, S. (2019). Exploring the Nature of Representation of Islam and Muslims in the Australian Press. *SAGE Open*, 9(4). <https://doi.org/10.1177/2158244019893696>
- Gölcü, A. ve Çuhadar, M. (2017). Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü. *Ombudsman Akademik*, (7), 71-99.
- Greene, V. S. (2019). “Deplorable” Satire: Alt-Right Memes, White Genocide Tweets, and Redpilling Normies, *Studies in American Humor*, 5(1), 31–69. <https://doi.org/10.5325/studamerhumor.5.1.0031>
- Hafez, F. (2014). Shifting borders: Islamophobia as common ground for building pan-European right-wing unity. *Patterns of Prejudice*, 48(5), 479-499. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2014.965877>
- Harel, T. O., Jameson, J. K., & Maoz, I. (2020). The Normalization of Hatred: Identity, Affective Polarization, and Dehumanization on Facebook in the Context of Intractable Political Conflict. *Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305120913983>
- Horsti, K. (2017). Digital Islamophobia: The Swedish woman as a figure of pure and dangerous whiteness. *New Media & Society*, 19(9), 1440–1457. <https://doi.org/10.1177/1461444816642169>
- Hotz, A. (2012, Eylül 17). Newsweek ‘Muslim rage’ cover invokes a rage of its own, *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/media/us-news-blog/2012/sep/17/muslim-rage-newsweek-magazine-twitter> (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- InformedOpinions (2021). “Why did online hate increase during the pandemic.” <https://informedopinions.org/why-did-online-hate-increase-during-the-pandemic/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- Kalkina, V. (2020). Between Humour and Public Commentary: Digital re-appropriation of the soviet propaganda posters as internet memes. *Journal of Creative Communications*, 15(2), 131-146.
- Karadağ, C. (2021, Nisan 5). Almanya’da internette işlenen nefret suçlarına hapis ceza sı getirildi, *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-internette-islennen-nefret-suclarina-hapis-cezasi-getirildi/2198804> (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

- Kınık, H. ve İlter, E. (2019). Müslümanlara Yönelik Medya Algısı: İngiliz Yazılı Basını. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 963-976.
- Kırık, A. M. ve Saltık, R. (2017). Sosyal Medyanın Dijital Mizahı: İnternet Meme/Caps. *Atatürk İletişim Dergisi*, (12), 99-118.
- Kiger, M.E. & Varpio, L. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131, *Medical Teacher*, 42(8), 846-854. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1755030>
- Koç, Ç. T. (2018). Yeni Medyada İslamofobik Söylemin Üretimi: Facebook Örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 211-242.
- Kreißel, P., Ebner, J., Urban, A., & Guhl, J. (2018). Hass auf Knopfdruck: Rechtsextreme Trollfabriken und das Ökosystem koordinierter Hasskampagnen im Netz London: ISD. https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2018/07/ISD_Ich_Bin_Hier_2.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Kteily, N., & Bruneau, E. (2017). Backlash: The Politics and Real-World Consequences of Minority Group Dehumanization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(1), 87–104. <https://doi.org/10.1177/0146167216675334>
- Lingiardi, V., Carone, N., Semeraro, G., Musto, C., D'Amico, M. & Brena, S. (2020). Mapping Twitter hate speech towards social and sexual minorities: A lexicon-based approach to semantic content analysis. *Behaviour & Information Technology*, 39(7), 711-721.
- Luqiu, L.W. & Yang, F. (2018) Islamophobia in China: news coverage, stereotypes, and Chinese Muslims' perceptions of themselves and Islam. *Asian Journal of Communication*, 28(6), 598-619.
- Mathew, B., Tharad, H., Rajgaria, S., Singha-nia, P., Maity, S. K., Goyal, P. & Mukherje, A. (2018). Thoushalt not hate: Countering online hate speech. <https://arxiv.org/abs/1808.04409> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15.02.2022).
- Mondal, M., Silva, L. A., Correa, D., & Benevenuto, F. (2018). Characterizing usage of explicit hate expressions in social media. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 24(2), 110–130. <https://doi.org/10.1080/13614568.2018.1489001>
- Nowell, L.S., Norris J.M., White D.E. & Moules N.J. (2017). Thematic analysis: striving to meet the trustworthiness criteria. *Int J Qual Methods*, 16(1).
- Perry, B. (2014). Gendered Islamophobia: hate crime against Muslim women, *Social Identities*, 20(1), 74-89. <https://doi.org/10.1080/13504630.2013.864467>
- Perry, B. (2001). *In the name of hate: Understanding hate crimes*. Routledge.
- Poole, E., Giraud, E. H., & de Quincey, E. (2021). Tactical interventions in online hate speech: The case of #stopIslam. *New Media & Society*, 23(6), 1415–1442. <https://doi.org/10.1177/1461444820903319>
- Saberon, S., Marilao, A.D., Marcellones, M.S., & Zabala, J.L. (2019). Meme Viability: Elements of Effective Political Internet Memes. *Communication and Journalism Review*, 1(1).
- Saleem, M., Prot, S., Anderson, C. A., & Lemieux, A. F. (2017). Exposure to Muslims in Media and Support for Public Policies Harming Muslims. *Communication Research*, 44(6), 841–869. <https://doi.org/10.1177/0093650215619214>
- Senarath, Y. & Purohit, H. (2020, Şubat). Evaluating semantic feature representations to efficiently detect hate intent on social media. In 2020 IEEE 14th Internatio-

- nal Conference on Semantic Computing (ICSC) (ss. 199-202). IEEE.
- Shifman, L. & Lemish, D. (2010). Between Feminism and Fun(Ny)Mism. *Information, Communication & Society*, 13(6), 870-891. <https://doi.org/10.1080/13691180903490560>
- Shifman, L. (2013). Memes in a Digital World: Reconciling with a Conceptual Troublemaker, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 18(3), 362-377. <https://doi.org/10.1111/jcc4.12013>
- Sides, J. & Gross, K. (2013). Stereotypes of Muslims and Support for the War on Terror. *The Journal of Politics*, 75(3), 583-598. <https://ds0022381613000388>
- Smolla, R. A. (1990). Academic Freedom, Hate Speech, and the Idea of a University. *Law and Contemporary Problems*, 53(3), 195-226.
- Sparkes-Vian, C. (2019). Digital Propaganda: The Tyranny of Ignorance. *Critical Sociology*, 45(3), 393-409. <https://doi.org/10.1177/0896920517754241>
- Standard Eurobarometer 92 (2019, Sonbahar) Public opinion in the European Union, First results. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255>
- Statista (2021). Consequences of online hate and harassment according to internet users in the United States as of January 2020. <https://www.statista.com/statistics/971876/societal-impact-of-online-hate-harassment-usa/#professional> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Statista (2021). Global number of hate speech-containing content removed by Facebook from 4th quarter 2017 to 4th quarter 2021. <https://www.statista.com/statistics/1013804/facebook-hate-speech-content-deletion-quarter/> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Statista (2022). Number of data removal requests issued to Twitter from 1st half 2012 to 1st half 2021. <https://www.statista.com/statistics/315147/total-number-of-requests-for-data-removal-twitter/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- Streissguth, T. (2009). *Hate Crimes, Revised Edition*. New York.
- Tauscher, S. (2021). *Islamophobia in Germany: National Report 2020*. İçinde E. Bayraklı ve F. Hafez (Eds.), *European Islamophobia Report 2020*, Viyana, Leopold Weiss Institute.
- Taylor, B. (2014). *Another Darkness Another Dawn*. London UK: Reaktion Books Ltd.
- Taylor, C. (2005). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*. Hazırlayan: A. Gutmann. Yapı Kredi Yayınları.
- Tekten Aksüremeli, Z. S. (2017). Islamophobia and Surveillance Directed at Muslims in the West. *İlahiyat Akademi*, (6), 183-196.
- Thussu, D. K. (1997). How Media Manipulates Truth about Terrorism. *Economic and Political Weekly*, 32(6), 264-267.
- Ullmann, S. & Tomalin, M. (2020). Quarantining online hate speech: technical and ethical perspectives. *Ethics Inf Technol* (22), 69-80. <https://doi.org/10.1007/s10676-019-09516-z>
- UNESCO (2021). *Addressing hate speech on social media: Contemporary challenges*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379177> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).
- Vidgen, B. & Yasserli, T. (2020). Detecting weak and strong Islamophobic hate speech on social media, *Journal of Information Technology & Politics*, 17(1), 66-78. <https://doi.org/10.1080/19331681.2019.1702607>

- Vidgen, B., Yasseri, T. & Margetts, H. (2021). Islamophobes are not all the same! A study of far right actors on Twitter, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, <https://doi.org/10.1080/18335330.2021.1892166>
- Wagner, K. (2021, Temmuz 14). Twitter Penalizes Record Number of Accounts for Posting Hate Speech, *Time*. <https://time.com/6080324/twitter-hate-speech-penalties/>
- Wakefield, J. (2022, Şubat 16). Twitter expands its crackdown on trolling and hate. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/technology-60403960> (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- Weber, A. (2009). *Nefret Söylemi El Kitabı*. (Çev. Metin Çulhaoğlu) Avrupa Konseyi.
- Whillock, R. K. (1995). The use of hate as a stratagem for achieving political and social goals. İçinde R. K. Whillock & D. Slayden (Eds.), *Hate speech* (ss. 28–54). Thousand Oaks, SAGE.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses*. London: Sage.
- Yüksel, M. (2014). İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm Ya Da Batı ve Öteki. *Journal Of Istanbul University Law Faculty*, 72(1), 189-200.
- ZARA (2022). *Rassismus Report*. https://assets.zara.or.at/media/rassismusreport/ZARA-Rassismus_Report_2021.pdf (Erişim Tarihi: 25.03.2022).
- Zimbardo, Z. (2014). Cultural Politics of Humor in (De)Normalizing Islamophobic Stereotypes, *Islamophobia Studies Journal*, 2(1), 59-81.